

LA VALLESA DE MANDOR. TOSSALS I PLANES VORA EL TÚRIA

Carlos Ferrer García
Museu de Prehistòria-SIP

El poblat de la Lloma de Betxí està situat a la Vallesa de Mandor, a la ribera esquerra del riu Túria, en un paratge de tossals suaus de cims plans i vessants rectes, pocs quilòmetres abans que el llit arribe a la seua conca més baixa, en la qual s'obri la plana litoral de l'Horta. Es tracta d'una vall estreta i fèrtil orientada d'oest a est, tot just de 500 m d'amplària, constreta pels tossals al nord i per un talús al sud de més de 10 m que el separa de les planes del Pla de Quart (Fig. 1).

El riu domina els trets del medi físic de l'àrea, ja que els tossals són el resultat de l'acció erosiva i el seu encaixament, al llarg del Quaternari, en una extensa plataforma de roques calcàries terciàries de calcita, gresos, argiles i margues, que s'estén a manera d'escaló entre les serres interiors i la depressió litoral valenciana (Garay, 1995). Al llarg de la seua història el riu ha modelat el paisatge, erosionant

les roques terciàries i construint terrasses fluvials naturals en fases consecutives de rebliment i encaixament. L'erosió ha desmantellat parcialment les roques dures, donant forma a tàlvegs i barranqueres que delimiten els tossals. La successió de moments en què el riu transportava sediments que s'acumulaven vora el seu llit, amb altres en què l'aigua circulava neta i erosionava el fons, encaixant-se, ha donat lloc a un sistema de depòsits sedimentaris terrassats. Els més antics del Plistocé inferior i mitjà (Carmona, 1991) apareixen en forma de glacis encrostats al sud, al Pla de Quart, i com a sediments fluvials, de còdols i graves arrodonits amb una matriu d'arenas cimentades i crostes calcàries freqüents, en els mateixos tossals de la ribera nord de la Vallesa de Mandor. És el cas de la Lloma, on aquests sediments fluvials encrostats, superposats al penyal terciari, són els que constitueixen el substrat del jaciment (Fig. 2).

Les terrasses més recents apareixen encaixades en les anteriors i formen la vall del riu. Es tracta almenys

Fig.1. Localització de la Lloma de Betxí.

de dos nivells situats a uns 10 i 2 m per damunt del llit, del Plistocé superior final i de l'Holocé, amb alguns retalls d'una altra d'època històrica. Entre aquestes i les anteriors, s'estén un nivell conservat com a superfícies d'erosió, que al sud de la Lloma conforma un escaló entre els seus vessants i el fons de la vall.

La topografia actual és el resultat d'aquesta història geològica recent. El jaciment ocupa un dels tossals més aïllats i pròxims a la vall (Fig. 3). Es troba elevat uns 20 m per damunt d'una plana que conformen, d'una banda, el tossal nord que el separa d'unes altres lloques i de la plataforma calcària, el tàlveg que l'aïlla per l'est de la

Lloma de l'Espart, i el replanell que el separa de la vall del riu. Per l'oest limita amb una barranquera, un poc més encaixada, que descendeix fins a la cota de la vall, situada a uns 10 m més avall.

Les condicions ambientals, fonamentalment el clima, i, com a conseqüència d'això, el paisatge natural, han canviat al llarg dels últims mil·lennis. Hui sabem, gràcies a l'estudi de mostres de sediments de sondejos en el gel de latituds altes i en el fons oceànic, que encara que des de fa uns 5500 anys el clima és molt paregut a l'actual, s'han produït canvis constants, moltes vegades bruscos i breus, de pocs centenars d'anys, en les temperatures, i molt especialment, en les precipitacions i la seua distribució al llarg de l'any (Martín Puertas et al., 2010). També sabem que aquests canvis no són homogenis i que, a nivell regional, es produeixen variacions significatives. Els estudis dels paisatges fluvials i dels entorns naturals de jaciments arqueològics valencians mostren una activa dinàmica dels medis sedimentaris, que denota, per a l'edat del bronze, l'alternança de fases d'una certa aridesa i pluges estacionals, en les quals hi ha erosió als vessants i en les quals els rius transporten sediments en llits poc profunds i amb cabals irregulars, amb fases en què les pluges són

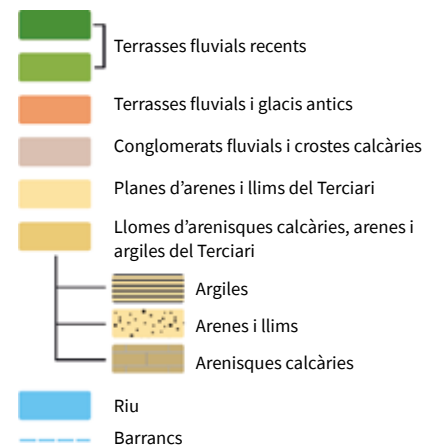
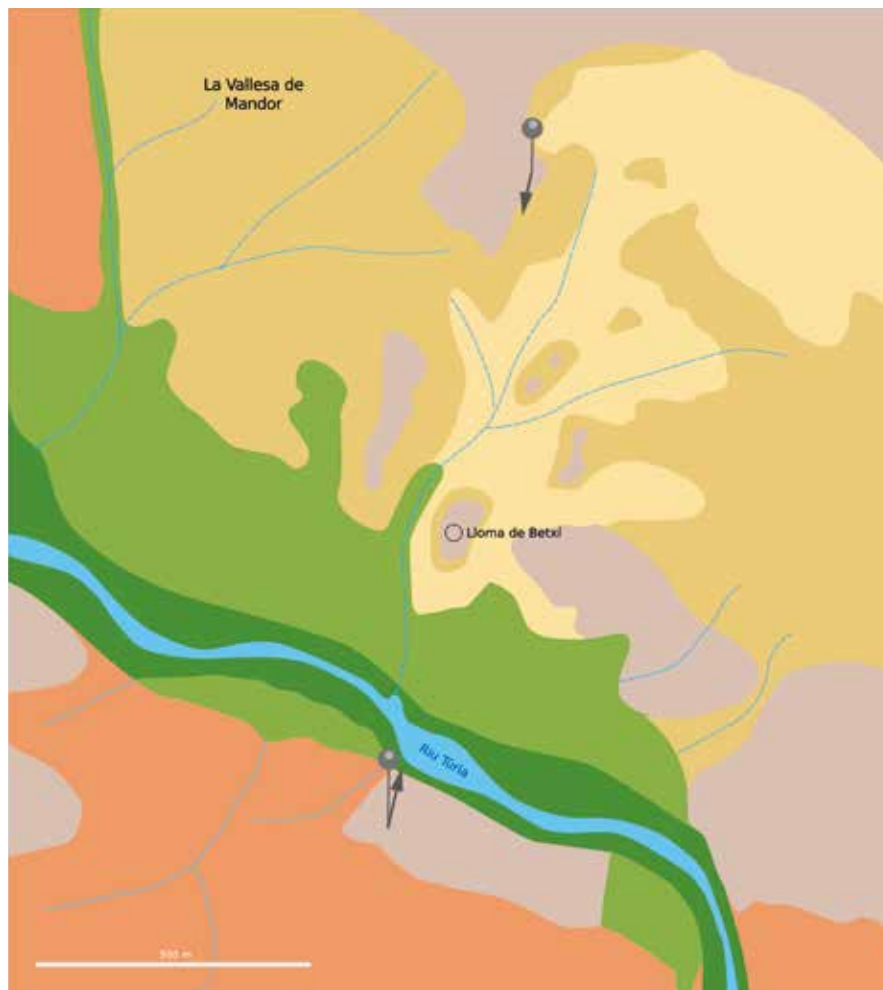
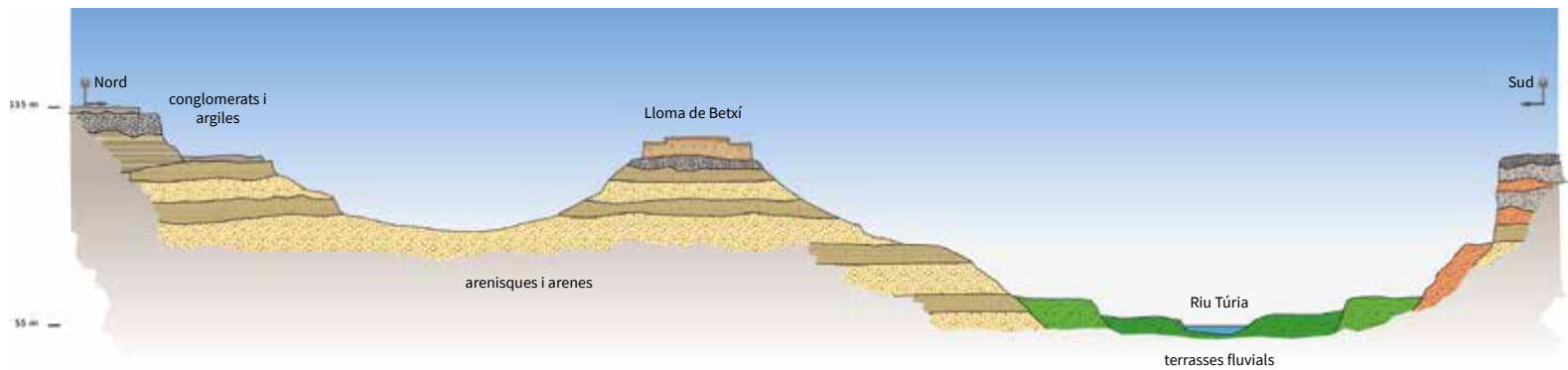

Fig.2. Esquema de formes del paisatge i litològic; tall geològic ideal de l'entorn del jaciment. Dibuix d'A. Sánchez.

més homogènies al llarg de l'any, en les quals es formen sòls en els vessants coberts de vegetació i els cabals dels rius són més grans i constants. A aquests cicles caldria afegir l'impacte que el creixement o el decreixement dels grups humans d'agricultors i pastors tindria sobre la coberta vegetal, en augmentar o reduir les rompudes i la pressió dels ramats, i sobre els processos d'erosió, incrementant o atenuant l'efecte dels canvis climàtics sobre el medi. Sabem que quan es va establir el poblat la Lloma estava desproveïda de sòls naturals, la qual cosa reforça la idea del predomini d'unes condicions ambientals que van afavorir l'erosió (Fumanal i Ferrer, 1998). En els depòsits sedimentaris que formen part d'afonaments i rebliments del jaciment es van documentar evidències de l'acció de torrenteres que podríem relacionar amb un clima molt paregut a l'actual, tot i que en altres jaciments situats un poc més al sud es van identificar sediments eòlics que ens parlen d'una marcada aridesa (Ferrer et al., 1993).

En aquest marc ambiental un poc incert i canviant, les característiques del paisatge serien fonamentalment semblants a les actuals. Tenint en compte la recent sobreexplotació dels aqüífers i la regulació de les aigües superficials, podem pensar que el riu tindria un cabal major que l'actual, encara que amb un règim estacionalment irregular. Els retalls de terrasses fluvials més recents no devien existir encara, però, a grans trets, la vall seria molt

pareguda a com hui la veiem. En canvi, la plana litoral es trobaria en plena construcció, amb extenses marjals i llacunes obertes al mar.

Els sòls de l'entorn immediat també serien pareguts als que, en condicions naturals, hui podem reconèixer. A la zona calcària les roques dures afloren prop de la superfície donant origen a sòls raquítics, que hui, com probablement en època antiga, tenen un ús forestal. Allà on les calcàries i els gresos han desaparegut per efecte de l'erosió, als tàlvegs i a les barranqueres, afloren les argiles i les margues, sobre les quals es desenvolupen sòls més o menys profunds, calcaris o no, que degueren permetre, en l'edat del bronze, el desenvolupament de cultius extensius de secà. Les terrasses fluvials més recents de la vall, constituïdes per sediments de textures franques, formen sòls joves, profunds i ben drenats, òptims per a una agricultura intensiva (Ferrer et al., 1993).

Quant a les relacions amb el medi físic de les comunitats humanes del jaciment de la Lloma de Betxí, i en general de les de l'edat del bronze valencià, els estudis geoarqueològics han contribuït a la investigació de dos aspectes: l'ús de l'arquitectura de pedra i fang, i la construcció de superfícies terrassades entorn de l'hàbitat. Efectivament, l'arquitectura de la Lloma de Betxí es caracteritza per l'ús de la pedra i el fang, seguint uns criteris

Fig.3. Reconstrucció del paisatge original.

de selecció dels materials de l'entorn que denota un gran coneixement consuetudinari de les seues característiques i capacitats. Així, s'utilitzen sediments molt fins per a crear enlluïts i per a crear capes impermeabilitzants en estructures com la cisterna del jaciment, o sediments de textures més franques o arenoses en traves de murs o altres elements que han de ser molt estables davant dels canvis d'humitat. D'altra banda, la modificació intencionada de la topografia dels promontoris en què se solen assentar els poblats està també present en la Lloma de Betxí. Es documenta la construcció de terrasses artificials sobre els vessants, construïdes amb rebliments de terra retin-

guts amb murs i talussos de pedra, tècnica que apareix per primera vegada en aquesta època al nostre territori (Fumanal, 1990; Fumanal i Ferrer, 1998), i que ací va permetre ampliar l'espai pla i va facilitar el seu aprofitament per a diverses funcions associades en principi estrictament a l'hàbitat.